

876 yılı ortalarında (1472 başları) Sultan Mahmud Şah Sumra, Soda ve Kahla gibi müslüman kabileleri itaat altına almak için Sind üzerine yürüdü. Cehaletleri yüzünden dini kurallara riayet etmedikleri söylenen bu kabileler İslâm'ı öğrenme ve onu uygulama şartını kabul ettiler. Kendi bölgesinde Mahmud Şah'ın en güçlü rakibi Çampânî Racası Rai Jai Chad idi. 887'de (1482) yapılan savaşta mağlûp olan Rai Jai muhkem Pavagadh Kalesi'ne sığındıysa da uzun süren kuşatma sonunda yenildi ve Gucerât'taki son Racpût direnişi de ortadan kalkmış oldu. Bu zaferin adına burada birçok İslâmî eserle süslenmiş olan Muhammedâbâd şehri kuruldu. Gücünün zirvesinde bulunan Mahmud Şah'ın adı hem Hindistan'da hem komşu ülkelerde saygıyla anılır hale geldi. 913'te (1507) Mısır Memlûk Sultanı Kansu Gavri ile hac yolunu ve Gucerât kıyılarını Portekizliler'e karşı korumak için iş birliği yapma yollarını aradı. Bir yıl sonra Cidde Valisi Emîr Hüseyin kumandasında hazırlanan Memlûk donanması Diu ve Mustafâbâd Valisi Melik Ayaz'la birlikte Portekiz donanmasını mağlûp etti ve donanma kumandanı Laurenço Almeida öldürüldü. Laurenço'nun babası olan Koçin'in Portekiz genel valisi Francesco Almeida yeni bir saldırı ile müttefik müslüman güçlerini yenilgiye uğrattınca Mahmud Şah Portekizliler ile anlaşma yapmak zorunda kaldı. Anlaşmaya göre Gucerât limanları ve gemilerine rahatsızlık verilmeyecek, buna karşılık Portekiz esirleri serbest bırakılacak ve gemileri de Gucerât kıyılarına serbestçe uğrayabilecekti.

Hindistan'daki diğer hânedanlar da Mahmud Şah ile anlaşma vesileleri aradılar. Handeş'in Fârûkî hânedanı Gucerât'a tâbi olurken Dekken ve Mâlvâ sultanları dostluk kurdular. 1508'de Delhi Sultanı İskender Lûdî, Gucerât Sultanlığı'nı tanıyarak zengin hediyelerle bir elçilik heyeti yolladı. İran'da Safevî Sultanı Şah İsmâil Gucerât'a bir elçi gönderdiyse de Mahmud Şah bu elçi ile görüşmeden vefat etti (2 Ramazan 917 / 23 Kasım 1511).

Âdil yönetimi sayesinde halkın sevgisini kazanan Mahmud Şah döneminde Gucerât Sultanlığı en iyi zamanlarını yaşadı. Ülke içinde sosyal, ekonomik ve kültürel alanda büyük gelişmeler görülürken Memlûk ve Portekizliler'le yapılan anlaşmalarla Gucerât gemilerine milletlerarası ticaret imkânları sağlandı. Aynı zamanda mimari alandaki yatırımlarla şehircilikte hızlı ve planlı gelişmeler gerçekleşti; cami, türbe ve sarayların inşası edil-

diği Ahmedâbâd, Mahmudâbâd ve Muhammedâbâd şehirleri kuruldu. Ahmedâbâd yakınlarındaki Bağ-ı Firdevs ve Bağ-ı Şa'bân da Mahmud Şah zamanında yapıldı. Ülke içinde ticaretin güvenliğini sağlamak üzere yollar ve kervansaraylar inşa edildi. İlim ve ilim adamlarına gösterilen ilgi sayesinde dinî ilimlerde pek çok öğrenci yetişti. Ayrıca o dönemde İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*'ı *Manzarü'l-İslâm* adıyla Farsça'ya çevrildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmeddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî* (nşr. B. De), Kalkûta 1935, III, 133-138, 148-154; Abdullah Muhammed b. Ömer el-Âsafî Uluğhânî, *Zaferü'l-vâlih bi-Muzafer ve âlih* (nşr. D. Ross), London 1910, I, 22-31, 54-57, 88; İskender b. Muhammad Mancû, *Mir'ât-ı İskenderî* (nşr. S. C. Misra - M. L. Rahman), Baroda 1961, s. 95-99, 115-121, 134-137; Firîşte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, Bombay 1831, II, 381-384, 387-391; Şemseddin, *Zamîme-i Me'âşir-i Maḥmūd Şâhî*, Common Wealth Relations Office (London), nr. 3841, vr. 7^b-13^b, 28^b-29^b, 37^a-b; R. S. Whiteaway, *The Rise of Portuguese Power in India 1497-1550*, London 1916, s. 115-118; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1947, s. 394-397; M. Yakup Mughul, *Kanunî Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı Hint Müslümanları Münasebetleri (1517-1538)*, Ankara 1987, s. 27-44; Mohibbul Hasan, "Maḥmūd", *EP* (İng.), VI, 50-51; K. A. Nizami, "Gucerat", *DİA*, XIV, 172.

İQTİDAR HUSAIN SIDDIQUI

MAHMUD I

(محمود)

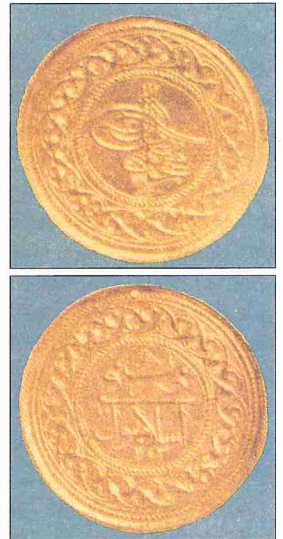
(ö. 1168/1754)

Osmanlı padişahı
(1730-1754).

3 Muharrem 1108'de (2 Ağustos 1696) Edirne'de doğdu. II. Mustafa'nın büyük oğlu olup annesi Sâliha Sultan'dır. Çocukluk yılları Edirne'de geçti, ilk eğitimini burada almaya başladı. Hocalığını Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin oğlu İbrâhim Efendi yaptı (*Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 146). Babasının tahttan indirilmesiyle sonuçlanan (1115/1703) Edirne Vak'ası'nın ardından kardeşleriyle birlikte İstanbul'a getirildi. 1117 (1705) yılında kardeşleriyle beraber sünnet edildi (Silâhdar, II, 220). Genellikle kuyumculukla uğraştığı yirmi yedi yıl süren kafes hayatının ardından Patrona Halil İsyanı neticesinde III. Ahmed'in tahttan feragati üzerine 19 Rebîülevvel 1143'te (2 Ekim 1730) padişah oldu. Kendisine ilk biat eden amcası III. Ahmed'in devlet idaresini bizzat

eline alması ve kimseye güvenmemesi hususunda ona öğüt verdiği belirtilir (*Destârî Sâlih Târîhi*, s. 16).

I. Mahmud, hükümdarlığının ilk haftalarında âsi reislerinin taleplerini yerine getirmeye özen gösterdi. Sadece yüklü nakitlerle yetinip herhangi bir memuriyet istemeyen Patrona Halil ve yandaşları şeyhülislâmlık ve kazaskerlik görevlerine, başta yeniçeri ağalığı olmak üzere önemli ocak ağalıklarına kendi adamlarını, sadrazamlığa da Silâhdar Mehmed Paşa'yı getirttiler. Ayrıca Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa zamanında konulan bazı vergileri kaldırttılar. Âsilerin Lâle Devri'nde zevk âlemlerine mekân olan Kâğıthane ve Sâdâbâd'daki köşkleri yıkmaya istekleri de I. Mahmud tarafından kabul edildi (Subhî, s. 38). Devlet âdeta Patrona Halil'in vesayeti altına girdi ve Etmeydanı'ndaki kırk dokuzuncu cemaatin bulunduğu odadan yönetilir oldu. Bu sebeple padişah öncelikle Patrona Halil ve yandaşlarından kurtulmak istiyordu. Güvenilir adamları vasıtasıyla asker ileri gelenlerini kendi safına çekmeyi, Patrona Halil'in nüfuzunu kırmayı, ardından da onu sarayda yapılan toplantıya çağırıp ortadan kaldırarak vaziyete hâkim olmayı başardı. Bu arada Patrona Halil yanlısı binlerce Arnavut'un muhtemel ayaklanmasına karşı tedbir alındı. Birkaç ay sonra yeniçeri ve cebecilerin katılımıyla başlatılan isyan hareketi şehir halkının desteği sayesinde başarısız kaldı. Olaylara karışan yeniçerilerle Boşnaklar ve Arnavutlar İstanbul'dan uzaklaştırıldı. 29 Safer 1144'teki (2 Eylül 1731) bir başka ayaklanma girişimi de engellendi. İstanbul'da sıkı bir disiplin uygulayan padişah asayişe yönelik

Sultan
I. Mahmud'un
1143 (1778)
tarihli altın
sikkesi
(İstanbul
Arkeoloji
Müzeleri,
Teşhir
nr. 1778)

tedbirler aldı; kadınların kıyafeti, fuhuş, esnafın denetlenmesi, narh meseleleri gibi toplumsal olaylarla yakından ilgilendi. Bu ilk faaliyetlerini yaparken de cülûsunu bildirmek için Avusturya'ya, Lehistan'a ve Rusya'ya elçiler göndermişti.

Âsi gruplarını ortadan kaldırıp devlet idaresine tam anlamıyla hâkim olan I. Mahmud dış meselelerle ilgilenmeye başladı. Özellikle Osmanlı-İran mücadelesi giderek tırmanma eğilimi gösteriyordu. Şark seraskerliğine getirdiği Bağdat Valisi Ahmed Paşa 13 Rebûllevvel 1144'te (15 Eylül 1731) İranlılar'ı yenmiş, Hekimoğlu Ali Paşa da Urmiye ve Tebriz'i almıştı. 12 Receb 1144'te (10 Ocak 1732) Ahmed Paşa ile Muhammed Rızâ Kulı arasında imzalanan barış antlaşmasına göre Tebriz, Erdelân, Kirmanşah, Hemedan, Huveyze ve Lûristan İran'ın; Gence, Tiflis, Revan, Şirvan, Şemâhî ve Dağıstan dolayları Osmanlılar'ın olacaktı. Ancak I. Mahmud Tebriz'in İran'a bırakılmasına karşı çıktı. Barış taraftarı Sadrazam Topal Osman Paşa'yı ve Şeyhülislâm Paşmakçıza'de Abdullah Efendi'yi görevlerinden aldı. Beşir Ağa'nın da telkiniyle sadârete Hekimoğlu Ali Paşa getirildi ve 26 Rebûlâhîr 1146'da (6 Ekim 1733) İran'a savaş ilân edildi. O sırada Kandehar'dan dönen Nâdir Ali de bu anlaşmayı kabul etmemiş ve İran'a hâkim olduktan sonra Kerkük'e saldırmış, Bağdat'ı kuşatmıştı. Sekiz ay kadar süren kuşatma Erzurum Valisi Osman Paşa'nın yardımıyla kaldırılmıştı. Ardından Tebriz'in geri alınmasıyla I. Mahmud'a "Gazi" unvanı verildi. Ancak Tebriz elde tutulamadı, Bağdat da kuşatma altına alındı. İran seraskerliğine getirilen Abdullah Paşa'nın 1148 Muharreminde (Haziran 1735) Revan civarında Arpaçayı savaşında yenilmesi üzerine Hekimoğlu Ali Paşa'yı sadâretten alan I. Mahmud

Sultan
I. Mahmud
(Silsilenâme-i
Osmâniyye,
İÜ Ktp., TY,
nr. 9366,
vr. 24*)

Sultan
I. Mahmud'un
cülûsunu
bildirmek için
Şirvan
Hanı'na
gönderilen
mektup
(Başbakanlık
Osmanlı Arşivi
Rehberi,
s. 580)

بالحق شرار خان اولاد سرقای خان دامت محاله به نامه هارون
حضرت خاتون واهب الیکال جل شانه عن انقیاد وائتلاف نیا من ایشیات اولیه ویا من توقبات
لم یکنه سینه ناضیه احوال سادات متوان ملوکانه مدع استحقاق کامله الهیه ووجهه آمان شکیان
خبر طبع اولاد قابلیت و استعداد شامله غیر متناهیہ مقتضایه لوفده امر و احوال البقیل سلطنت
و احوال انجمنه کفای الایض زینتی المیزین ویا من با ایتاج دولت و اقبال فخره قائم فاحکم
بن انسان ایدل غنا سله مضمون اولرب اتفاق آرا و داری و شورای و ذریع عظام و عکاک کرام
و اجماع و اطراد جملة خواص و عوام ایدل اسبوسته ثلث و اربعین و سایر و الف شهر جمیع الاولینک لوز کمری
کون که نارادار سیدر سیر سلطنت مودرتم بالاستحقاق دولت و اقبال و سلات و اقبال ایدل
اجلاس و لباس کراست اقباس و جملته کفای الایض قامت و الایض خسرانه الیاس
اولدین خطه و سکه نامی شریفه شرف اولدین بوجهه غنی و عقیقه کرامی الهیه نک جلد
فانک تجر و سده من خصوص الایض شریفه و ترابعدن اولادن محله ایدل اعلان و شاعی ایدل
الشیخ نامه هارون ملا طفت مترو مترو شرفیاقه صد و و خاصه جلع فخره ملوکانه مدع سرقه
فانک شریفه قیو یقوتی خلیف مورث الیه سلطانی غایت و لباس اولرب الفتح الایض الایض
کرامت هارونک مرأخود ثانی اولادن یوسف دامچین ایدل ابراهیم اولمشدر لدی احوال غایت
و کسک زایعه بی خطرات تعظیم و اقبال الایض الایض الایض و کرامت
شاعی ایدل ایدل ایدل جناب قاضی الحاجات جلوس هارون عامه مسلمیه یامت اسن
و ارامت و سبب آسایش و رفاهیت و جود و جود بی حواس منصور و نظیر و ایدل و ایدل
علیه نری محمود و مدر الملی یحیی و علا و صلح و جهاد و فقر الایض رفیع اکت تقصیر و متاحا لیکره
و جده شرح اولده سیر سلطنت و جهاد ثانی و تحت سلطنت کشورستانی اوزده جلوس هارونک
سازیم و قرضی لوز و ترابعدن اولادن محله ایدل اعلان و شاعی و طویلر اندوز و ایدل شکلر
و شاد لایق ایدل سرقه لایق

onun yerine Bağdat Valisi Gürcü İsmâil Paşa'yı, İran seraskerliğine de Rakka Valisi Ahmed Paşa'yı getirdi. Bu arada Kırım hanına hemen Kafkaslar yoluyla İran üzerine gitmesini emretti. Fakat bu gelişme, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile arasının açılması sonucunu doğurunca İran'la anlaşma yolları aranmaya başlandı. 1049 (1639) Kasrışirin Antlaşması şartlarına göre bir anlaşma zemini oluştu. Safevî hânedanından Abbas Mirza'yı tahttan indirip kendi şahlığını ilân eden Nâdir Ali Şah, Ca'ferî mezhebinin tanınarak her yıl İran tarafından Mekke'ye bir emîr-i hac gönderilmesi, esirlerin mübâdelesi ve iki tarafın birer dâimî elçi bulundurması teklifleriyle Abdülbâki Han'ı İstanbul'a gönderdi. İran elçisinin girişimlerinden bir sonuç çıkmayınca meselenin İran'da halli uygun görülerek Mustafa Ağa bu ülkeye gönderildi. Sonunda Ca'ferîliğin beşinci mezhep olarak kabulü teklifinin reddi, fakat Nâdir'in şahlığının tanınması ve İran'da Sünniliğin resmen ilânı şartıyla 1149 (1736) yılında anlaşma sağlandı.

Lehistan veraset savaşlarını müttefiki Avusturya ile kendi lehine sonuçlandıran Rusya, Osmanlılar'la bir süre önce yaptığı antlaşmalara aykırı olarak Ukrayna ve Podolya sınırlarında yeni kaleler inşa ettirirken Azak Kalesi'ne yakın yerlere de kuvvet göndermeye başlamıştı. I. Mahmud'un, Kırım kuvvetlerinin İran sınırın-

daki Osmanlı kuvvetlerine destek için Kafkasya'daki Kabartay bölgesinden geçmesi emrini buraların kendisine ait olduğu gerekçesiyle protesto eden Ruslar, emrin geri alınmasına rağmen bunu bahane ederek 1148 Zilkadesinde (Mart 1736) Azak Kalesi'ne saldırdılar ve ardından Kırım istikametine, Orkapı'ya yürüdüler. Rus saldırıları karşısında Osmanlı hükûmeti, 20 Zilhicce 1148'de (2 Mayıs 1736) toplanan divanda Fransız elçisi Marquis de Villeuneve'nün de tahrikiyle Rusya'ya karşı savaş kararı almak zorunda kaldı. Sadrazam Seyyid Mehmed Paşa ordu seraskeri tayin edildi. Kaptanıderyâ Canım Hoca Mehmed Paşa donanma ile Kırım sahillerine gönderildi. Trabzon Valisi Yahyâ Paşa Özi muhafızlığına getirildi. İran sınırındaki kuvvetlerin bir kısmı Ke'fe'ye sevk edildi, daha önce Bosna'dan toplanması kararlaştırılmış olan kuvvetlerin de Babadağı'ndaki orduya katılmasına karar verildi. Fransa elçisi Villeuneve, Avusturya'nın Rusya'nın yanında savaşa katılmaması için diplomatik çaba sarfediyordu. Buna karşılık Çariçe Anna ile başlayan VI. Karl, giriştiği hazırlıkları tamamlamak için Osmanlı nezdindeki elçisi Talman aracılığıyla Bâbîâli'yi oyalamaya çalışıyordu. Ruslar'ın 13 Temmuz 1736'da Azak Kalesi, Gözleve, Orkapı ve Kılburun'u zaptetmelerine, Bahçesaray ve Akmesicid'de tahribatta bulunmalarına rağmen

Osmanlı hükümeti barış ümidini koruyordu. Hatta Avusturya'nın savaşa hazırlanmakta olduğu yolundaki Özi, Bender ve Vidin muhafızlarının haberlerine bile önem verilmemişti. 6 Safer 1149'da (16 Haziran 1736) İstanbul'dan hareket eden Osmanlı ordusu Babadağı'na ulaşmış beklemeye başladı. I. Mahmud tarafından kabul edilen Talman Osmanlı hükümetini oyalamayı sürdürdü. Görüşmelerin Nemirov'da yapılması kararlaştırılmışken Avusturya'nın da üç koldan Osmanlı topraklarına saldırmasıyla savaş başladı (Safer 1150 / Haziran 1737).

11 Temmuz 1737'de Ruslar Özi'yi işgal ederken Avusturyalılar da Niş, Banyaluka ve İzvornik'e saldırdılar; Eflak'a girip Bükreş'i ele geçirdiler. Bu kayıplardan dolayı çok üzülen I. Mahmud sadrazamlığa Muhsinzâde Abdullah Paşa'yı getirdi. Rikâb kaymakamı Köprülüzâde Hâfız Ahmed Paşa da Rumeli beylerbeyi olarak Niş'i geri almakla görevlendirildi. Sadrazam Abdullah Paşa Banyaluka'da, Hekimoğlu Ali Paşa Bosna'da, İvaz Mehmed Paşa Vidin civarında Avusturyalılar'ı geri çekilmeye zorlarken Hâfız Ahmed Paşa Niş'e girdi. Ordunun İstanbul'a dönmesinden sonra sadrazamlığa Yeğen Mehmed Paşa'yı getiren I. Mahmud, savaş sorumluluğunun Avusturya'ya ait olması şartıyla Fransa'nın barış aracılığını kabul ettiyse de sınır boylarında tahkimatı sürdürdü, bütün hazırlıkları Belgrad'ın geri alınması planına göre yaptırdı. Bu arada, bir süredir Tekirdağ'da ikamet etmekte olan II. Rakoczi Ferenc 1738 yılı başında Erdel Krallığı tacı giydirilerek bu ülkeye gönderilmişti. 1150 (1738) ilkbaharında sefere çıkan ordu Adakale ve Belgrad'a hareket ederken Avusturyalılar Tımsıvar tarafından saldırıya geçtiler; Orsova, Mehâdiye ve Semendire dolaylarında şiddetli çarpışmalar oldu. Osmanlılar, Mehâdiye'yi alarak Orsova ve Adakale'yi kuşatıp Tuna'yı geçtiler, Tımsıvar'a akınlar yaptılar. Bu sırada Şebeş ve Lugoş kaleleri tahrip edildi, 17 Ağustos 1738'de Adakale alındı. Ardından Niş'e gelen Yeğen Mehmed Paşa buradan Belgrad'a akınlarda bulundu.

Rus cephelelerinde Bender seraskeri Nûman Paşa, Özi'yi geri alabilmek için Aksu ve Dinyestr boylarında çarpışıyordu. Dinyestr'i geçmek isteyen Ruslar 1738 yılı başlarında püskürtüldü; Azak'tan Karadeniz'e çıkan Rus donanması, Kaptanıderyâ Süleyman Paşa kumandasındaki Osmanlı filosu tarafından yakıldı. Bu sırada Fransa'nın Pasarofça Antlaşması esasları da-

hilinde barış için yaptığı girişimler mağlûp müttefikler tarafından kabul edilmedi. I. Mahmud, Yeğen Mehmed Paşa'nın yerine sadrazamlığa İvaz Mehmed Paşa'yı getirdi. 1152 Muharreminde (Nisan 1739) İstanbul'dan yola çıkan orduya kumanda eden İvaz Mehmed Paşa'nın hedefi Belgrad idi. Belgrad-Hisarcık arasında yapılan şiddetli muharebelerde Osmanlı kuvvetleri Avusturyalılar'ı yenerek Belgrad'ı geri aldı. Bunun üzerine Avusturya hükümeti Osmanlı Devleti'nden barış talebinde bulundu. 24 Cemâziyelâhir 1152 (28 Eylül 1739) tarihinde yirmi yedinci yılına yapılan anlaşma ile savaşa son verildi ve Avusturyalılar Tuna'nın kuzeyine çekildi. Öte yandan Besarabya üzerinden Memleketeyn'e girmek isteyen Ruslar'ı İsveç-Fransa anlaşması, Fransa'nın Baltık'a donanma göndermesi ve Osmanlı Prusya yakınlaşması telâşa düşürdü. 8 Ramazan 1149'da (10 Ocak 1737) Osmanlı hükümetinin İsveç'le bir ticaret antlaşması yapması Ruslar'ı daha da tedirgin etti. Avrupa'daki gelişmeler karşısında, Hotin'i almalarına rağmen müttefikinin savaştan çekilmesinin de rolüyle Rusya Osmanlı Devleti ile barış yapmak zorunda kaldı (11 Ramazan 1152 / 12 Aralık 1739). Buna göre Azak Kalesi Ruslar'da kalacak, fakat tahkim edilmeyecek, Kabartay bölgesi tarafsız olacaktı. Bu anlaşmaların yapılmasında önemli rol oynayan Fransa elçisi Villeuneve 1740'ta kapitülasyonları genişleterek yeniletmeyi başardı. 4 Şevval 1152'de (4 Ocak 1740) İsveç'le bir savunma antlaşması yapıldı, yine Fransa elçisinin girişimi sonucu İspanya ile de ti-

caret antlaşması imzalandı. Böylece Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında bir denge kuruldu ve 1182'ye (1768) kadar sürecek olan uzun barış devri başladı.

Savaş ortamının sona ermesinin ardından ağır kış şartları 1740 yılında küçük çaplı bir isyana yol açıtıysa da kolaylıkla bastırıldı, İstanbul'da bulunan işsiz güçsüz kimseler memleketlerine gönderildi. Bu sırada doğuda Nâdir Şah'ın faaliyetleri yeni problemlere yol açtı. Onun Kafkasya'ya yönelik girişimleri tepkiyle karşılandı. Çok geçmeden Nâdir Şah'ın Ahmed Paşa'dan Bağdat'ın teslimini istemesi, ardından da burayı ve Kerkük'ü kuşatması ve 1156 Cemâziyelevvelinde (Temmuz 1743) Kerkük'ü alması yeni bir mücadelenin başlamasına yol açtı. I. Mahmud, Hekimoğlu Ali Paşa'yı sadâretten alıp yerine getirdiği Seyyid Hasan Paşa'yı İran seferine gönderdi. Bu arada Safevî hânedanından olup bir süredir Rodos'ta bulunan Sâfi Mirza İran tahtına aday gösterildi. Fakat Kars önlerinde yapılan savaştan kesin sonuç alınamadı. Mücadeleler 4 Zilkade 1157 (9 Aralık 1744) tarihine kadar sürdü. Şark Seraskeri Ahmed Paşa'nın yerine getirilen Yeğen Mehmed Paşa, geri çekilmekte olan İran ordusunu takip ederek Revan'da yakalamışsa da yapılan çarpışmalar sırasında hayatını kaybetmesi askerin dağılmasına ve Kars'ın düşmesine sebep oldu. Fakat Diyarbakir Valisi Abdullah Paşa'nın Hemedan'a yönelik akınlarının kendisini zor durumda bırakması üzerine Nâdir Şah, Serasker Ahmed Paşa ile Bağdat Valisi Ahmed Paşa'ya haber göndererek Ca'ferîliğin beşinci mezhep olarak kabul edilmesi fikrinden vazgeçtiğini bildirdi, ancak Musul ve Basra'nın kendisine verilmesini istedi. İstanbul'a gelen Feth Ali Han'ın şahın barış talebinde samimi olduğunu bildirmesi üzerine anlaşma yapılmasına karar verildi ve Nazif Mustafa Efendi, Osmanlı tekliflerini Kazvin'de Nâdir Şah'a bildirdi. Bağdat Valisi Ahmed Paşa nezdinde Kasrışîrin Antlaşması esasları dahilinde anlaşma sağlandı (17 Şâban 1159 / 4 Eylül 1746); İranlılar'ın sahâbeye hürmetkâr olmaları, hacıların ve yolcuların güvenliğiyle esirlerin iadesi meseleleri hükme bağlandı. İran şahının dostluk nişanesi olarak gönderdiği ünlü taht-ı Tâvûs ve diğer hediyeler, onun bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından çıkan karışıklıklar yüzünden uzun süre Bağdat'ta kalmış, ancak III. Mustafa zamanında İstanbul'a getirilebilmiştir (Şem'dânîzâde, II/A, s. 31-32).

I. Mahmud'un vakıf mührü (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 555)

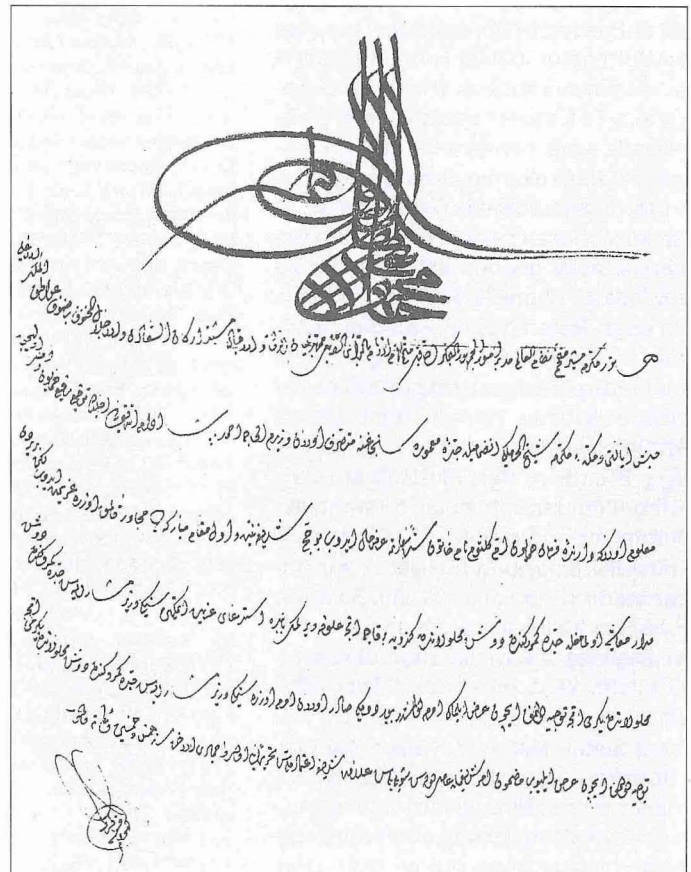
Fransa'nın tahriklerine rağmen, VI. Karl'ın 1740'ta ölümünden sonra çıkan veraset savaşlarından yararlanmaya çalışmayarak barışçı siyasetten ayrılmayan, hatta Nâdir Şah'ın öldürülmesi üzerine İran'da çıkan karışıklıklar sırasında aynı tavrını sürdüren I. Mahmud hükümdarlığı boyunca, içeride Dârüssaâde Ağası Morali Beşir Ağa zamanında çıkan saray ağaları vak'ası, başta Aydın'da yarı bağımsız hale gelen Sarıbeyoğlu olmak üzere Anadolu'daki levent eşkiyasının tenkili, Şam'da Seyyid Fethi'nin cezalandırılması, 1161 Recebinde (Temmuz 1748) İstanbul'da çıkan isyan ve Necid'deki Vehhâbî meselesi gibi olaylarla uğraşmak zorunda kaldı. Orduyu güçlendirmeye ve modernleştirmeye çalıştı. Yeniçeri Ocağı'na dokunmamakla birlikte onları kontrol altına almaya dikkat etti, maaşlarının düzenli olarak ödenmesini sağladı. İbrâhim Mütferrika'yı huzuruna çağırarak ondan savaşlarda muazîbiyetin sebeplerini ve alınacak tedbirleri sormuş, böylece *Usûlü'l-hikem*'in yazılmasına vesile olmuştu. Onun tavsiyeleri doğrultusunda, III. Ahmed zamanında iltica talebinde bulunan, ancak bu isteği I. Mahmud döneminde gerçekleşen ve Humbaracı Ocağı'nı islah etmekle görevlendirilen Fransız mühendisi Humbaracı Ahmed Paşa (Comte de Bonneval), bir yandan maaşlı bir Humbaracı Ocağı kurarken (a.g.e., II/A, s. 35) diğer yandan 1146 (1734) yılında Üsküdar'da Hendesehâne (Humbarahâne) adıyla bir kışla ve okul açmış, böylece III. Mustafa ve III. Selim devirlerinde kurulacak olan mühendishânelerin ilk örneğini meydana getirmiştir. Bu arada Topçu Ocağı düzene sokularak yeni toplar dök-türülmüş, 1732'de timarlı sipahiler için daha sonraki kanunlara temel olacak yeni bir kanun hazırlanmıştır. İbrâhim Mütferrika'nın 1160'ta (1747) ölümünden sonra kapanan matbaanın yeniden faaliyete geçirilmesi, bu iş için Lehistan'dan ustalar getirilmesi, Yalova'da kâğıt imalâthesinin açılması (Ahmet Refik, s. 159-160, 164-165), kâğıt ithali ve ilk defa yangınlara karşı hortumlu tulumbacılar kulanılması da bu dönemde gerçekleştirilmiştir (Şem'dânîzâde, I, 175). Taşrada merkezî hükûmetin gücünü yerleştirmeye çalışan, ancak âyan denilen zümrelerin bir güç odağı haline gelmesini önleyemeyen I. Mahmud, 1153'te (1740) bir adâlet-nâme neşrederek halkı gerek bunların gerekse taşradaki idarecilerin zulüm ve baskılarından korumak istemiştir. Döneminde önemli bir malî buhran yaşanma-

mıştır. O zamana kadar hicrî takvime göre yapılan malî ödemelerin şemsî takvime göre yapılması uygulaması başlatılarak devletin uğradığı zararlar önlenmek istenmiştir. Saltanatı boyunca altın, gümüş ve bakır paralar kestiren padişah Anadolu ve Rumeli'de para kesimini yasaklamış, sadece merkeze uzak Mısır'da, Kuzey Afrika eyaletlerinde, Bağdat ve Tiflis'te buna izin vermiştir.

Osmanlı Devleti'ne son parlak dönemini yaşatan ve haleflerine uzun bir barış devri bırakan I. Mahmud, 27 Safer 1168'de (13 Aralık 1754) cuma namazından dönerken Topkapı Sarayı'nın Demirkapı girişinde vefat etti. Nuruosmaniye Camii'nin yanında hazırlattığı türbesine defnedilme-yip halefi III. Osman'ın iradesiyle Yenica-mi yanındaki Vâlide Turhan Sultan Türbesi'nde babası II. Mustafa'nın yanına gömüldü. I. Mahmud dış ve iç meselelerde denge politikası izlemiş, dahildeki huzursuzlukları sık sadrazam değiştirmekle ölmeye çalışırken dış politikada başa-rılı anlaşmalara imza atmıştır. Onun ülke meseleleriyle yakından ilgilendiği, Dîvân-ı Hümâyûn toplantılarına katılarak halkın dertlerini dinlediği, cirit, at yarışı, yüzme sporlarından ve özellikle mehtap seyrin-

den hoşlandığı belirtilir. Kaynaklarda din-dar, zeki, bilgili, yumuşak huylu, hamiyet-li, barış sever, âdil ve vakur bir padişah olarak vasıflandırılan I. Mahmud, "Seb-katî" mahlasıyla şiirler yazmış, müsiikiyle uğraşmış ve bir kısmı günümüze ulaşan besteler yapmış muhtemelen tanburî bir sazendedir. Başta lâle olmak üzere çiçek-leri çok sevdiği ve satranç meraklısı ol-duğu nakledilir (a.g.e., I, 178).

İstanbul-Edirne arasındaki mîrîye ait bütün kasırları tamir ettiren (Ahmet Refik, s. 137), özellikle de İstanbul'un imarı için çalışan ve çağdaş tarihçiler tarafın-dan "muammir-i bilâd" olarak nitelenen I. Mahmud, Lâle Devri'nde başlayan imar faaliyetlerini daha bilinçli şekilde sürdür-müştür. Nuruosmaniye Külliyesi'nin in-şasını başlatmış, fakat burası halefi III. Osman zamanında bittiği için onun adıyla anılmıştır. Orta Kapısı'nı onarttığı Yeni Saray'ın sahilinde inşa ettirdiği Topkapı Sahilsaray'ının adı zamanla bütün sara-ya teşmil edilmiştir. Ayrıca Topkapı Sara-yı'ndaki Hazine Dairesi'nden başka Elçi Hazinesi'ni yaptırmış, Beşiktaş Sahilsara-yı ile Yalı Köşkü'nü ilâve köşkler ve bahçe-lerle genişletmiştir. Bunların dışında Yıldız Dede, Tulumbacılar Odası ve Defter-

Sultan
I. Mahmud
tuğralı
Vezir
Ahmed
Paşa'ya
gönderilen
1155 yılına ait
ferman
(BA, A.DVN,
Dosya
nr. 2130/1)

dar Kapısı mescidleriyle Rumelihisarı'n-da Hacı Kemâleddin (İskele), Beşiktaş'ta Arap İskelesi, Üsküdar'da Sultan Mahmud ve Kandilli camileri gibi birçok mâbedin bânis olan I. Mahmud, Beyazıt Camii'nin kubbesiyle Beylerbeyi'ndeki camiye tamir ettirmiş, günümüzde Yeraltı Camii olarak anılan Kurşunlu Mahzen'i mâbed haline getirip (Vâsıf, I, 12-13) buradaki sahâbe mezarlarını caminin içine aldırmasıdır. I. Mahmud'un tuğralı kitâbesi caminin kapısı üstünde bulunmaktadır. İstanbul'un özellikle Galata ve Beyoğlu yakasının su meselesine el atmış, yaptırdığı bentlerde toplanan suları Tophane'de tamamlattığı meydan çeşmesiyle (İzzî, s. 213) Azapkapı'daki Sâliha Sultan Çeşmesi'ne, Kasımpaşa, Tepebaşı, Galata ve Beşiktaş semtlerindeki 100'den fazla çeşmeye dağıtmıştır. İnşa ettirdiği su makseminden dolayı ünlü "Taksim" adı onun zamanından beri kullanılmaktadır. Tophane sahillerinin doldurularak meydanın genişletilmesi, Tersane deposu ve yanındaki çöp mahzeninin yenilenmesi de bu padişah zamanında olmuştur.

I. Mahmud Ayasofya, Fâtih ve Süleymaniye camileriyle Galata Sarayı'nda kütüphaneler yaptırarak giderleri için Vidin ve Semendire'de köyler vakfetmiş, taşradan toplattığı değerli yazmalarla sarayda âtil vaziyette duran eserleri buralara koydurmuştur. Galata Sarayı Mektebi'ni âdetâ yeniden kurarak ve dershane açtırarak sık sık ziyaret etmiştir. Fâtih Camii yanında açtığı dershane de özellikle *Şa-hîh-i Buḥârî* okutulmasına özen göstermiştir. İstanbul dışında Belgrad ve Vidin'de kütüphaneler yaptırıp buralara değerli kitaplar göndermiştir. Topkapı Sarayı'nda III. Ahmed'in kurduğu kütüphanede Revan Köşkü bölümünü açtırmış, buraya kitaplar vakfetmiştir. Onun bu kültürel faaliyetlerine devrin devlet ricâli de katılmış, böylece İstanbul âdetâ kütüphanelerle süslenmiştir. Bunlardan Âşir Efendi ve Reîsülküttâb Mustafa Efendi'nin kütüphaneleri Süleymaniye Kütüphanesi içerisinde, Âtîf Efendi'ninki müstakil binasında faaliyetini sürdürmektedir (Erünsal, s. 83 vd.). Bu arada Ayasofya Külliyesi'nde sıbyan mektebini ve Beşiktaş'ta Bayıldım Kasrı'nı inşa ettirmiştir. Yûşâ tepesindeki Tokat Köşkü'nü Hümâyûnâbâd adıyla yeniden yaptıran Sultan Mahmud Kanlıca'daki Mih-râbâd Kasrı'nın da bânisidir. Ayasofya Kütüphanesi'ne gelir sağlamak amacıyla günümüzde de faaliyetini sürdüren Çağaloğlu Hamamı'nı inşa ettiren, civarına va-

kıf evler yaptırarak iskâna açan ve bir mahalle haline getiren, Sultanahmet'te Çatalçeşme'deki defterdarlık binasını onartan da odur. Topkapı Sarayı'nda Mukaddes Emanetler Dairesi'nde bulunan kadem-i şerîf Eyüp Sultan Türbesi'nin kible tarafında mermerden yaptırdığı yirmi gözlü bir kemer içine koydurarak halkın ziyaretine açmıştır (Şem'dânîzâde, I, 26). Çok sevdiği Kandilli'yi de imar edip Nevâbâd adını veren ve iskâna açan, Kahire'de bir külliye yaptıran I. Mahmud'un İstanbul dışında daha birçok hayır eseri bulunmaktadır. 1736'da Rus tahribatına uğrayan Bahçesaray'daki Han Sarayı, camisi ve kütüphanesinin tamiri için gerekli malzeme onun tarafından gönderilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 138-157; BA, Ali Emîrî, nr. 267, 8705, 14440, 14469, 15120; BA, Cevdet-Maarif, nr. 2482; BA, Cevdet-Hariciye, nr. 7844, 7897; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 5071; BA, Cevdet-Saray, nr. 5934; TSMA, nr. D. 2274; *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle ilgili Tarihi Belgeler* (der. Nigâr Anafarta), İstanbul, ts., s. 23, 24, 25, 26-27, 31; *Anonim Osmanlı Tarihi* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 146, 183, 207; Silâhdar, *Nusretname*, II, 220; Râşid, *Târih*, II, 369, 529-530; *Destârî Sâlih Târihi* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1962, s. 18-19, ayrıca bk. tür.yer.; 1730 *Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdî Tarihi* (nşr. Faik Reşit Unat), Ankara 1943, s. 49, 54-58; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II, 214, 312; Ömer Efendi, *Ahvâl-i Gazavât der Diyâr-ı Bosna*, İstanbul 1293, tür.yer.; De Crouzenac, *Histoire de la dernière révolution arrivée dans l'Empire ottoman*, Paris 1740, tür.yer.; Mustafa Hattî Efendi, *Viyana Sefâretnâmesi* (nşr. Ali İbrahim Savaş), Ankara 1999, tür.yer.; Mehmed Emnî Beyefendi, *Rusya Sefâretnâmesi* (nşr. Münir Aktepe), Ankara 1974, tür.yer.; Ebû Sehl Numan Efendi, *Tedbirât-ı Pesendide* (nşr. Ali İbrahim Savaş), Ankara 1999, tür.yer.; Koca Ragıp Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfiḳ* (haz. Ahmet Zeki İzgöer), İstanbul 2003, tür.yer.; a.mlf., *Fethiyye-i Belgrad*, İÜ Ktp., TY, nr. 2021, tür.yer.; Subhî, *Târih*, tür.yer.; İzzî, *Târih*, İstanbul 1199, tür.yer.; Hâkim, *Târih*, İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 483, tür.yer.; M. L. Shay, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734 as Revealed in Despatches of the Venetian Baili*, Urbana 1944, tür.yer.; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 12, 204; II, 33, 61, 152, 166; a.mlf., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 7; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevâriḥ* (Aktepe), I, 26, 175, 178; II/A, s. 5-6, 31-32, 35; Vâsıf, *Târih*, Bulak 1243, I, 9 vd., 12-13, 21, 22, 32, 33-35; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* (trc. Vecdî Bürün), İstanbul 1991, VII, 378 vd.; VIII, 7-172; Tayyarzâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1293, IV, 67 vd.; A. Vandal, *Une ambassade française en orient sous Louis XV*, Paris 1887, tür.yer.; Ahmed Refik [Altınay], *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı* (İstanbul 1930), İstanbul 1988, s. 77, 110-112, 137, 142-148, 154-155, 157, 159-160, 164-165, 168-169, 172, 175, 178, 181; Danişmend, *Kronoloji*², IV, 20-

35; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 210-234, 250-313, 318-319, 320-321, 323-337; IV/2, s. 19, 67, 153-154; Münir Aktepe, *Patrona İsyanı*, İstanbul 1958, tür.yer.; a.mlf., "Nâdir Şah'ın Osmanlı Padişahı I. Mahmud'a Gönderdiği Taht-ı Tavus Hakkında", *TD*, sy. 28-29 (1975), s. 113-122; a.mlf., "Mahmud I", *İA*, VII, 158-165; a.mlf., "Mahmud I", *El²* (Fr.), VI, 53-56; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1968, s. 65-97; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, II, 632-643; Çağatay Uluçay, *Harem II*, Ankara 1971, s. 20, 125-126; a.mlf., *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 95-96; Ali Djafar Pour, *Nâdir Şah Devrinde Osmanlı-İran Münasebetleri* (doktora tezi, 1977), İÜ Ed. Fak., s. 74 vd.; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 83-100; Abdülkadir Balgalmış, "Âtîf Efendi", *DİA*, IV, 60.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

MAHMUD II

(bk. MAHMUD NÂSİRÜDDİN.)

MAHMUD II

(ö. 1255/1839)

Osmanlı padişahı
(1808-1839).

13 Ramazan 1199'da (20 Temmuz 1785) doğdu. I. Abdülhamid'in oğludur. Annesi Nakşidil Sultan'ın Fransız asıllı olduğu iddiası doğru değildir. Adlî mahlası doğumuyla birlikte verilmiştir. Ayrıca "büyük" sıfatıyla da anılır. Amcası III. Selim'in tahttan indirilmesi (29 Mayıs 1807), ağabeyi IV. Mustafa'nın cülûsu ve bunun da Alemdar Mustafa Paşa tarafından hal'i üzerine 4 Cemâziyelâhir 1223'te (28 Temmuz 1808) padişah oldu. III. Selim'in katli sırasında ölümden dönmüş olarak darbeler ve karşı darbelerle başlayan saltanatı

Sultan
II. Mahmud
(Silsilenâme-i
Osmâniyye,
İÜ Ktp., TY,
nr. 9366,
vr. 32*)